

Dorota Grabowska

Wydział Nauk Pedagogicznych
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

**„PRZEGLĄD PEDAGOGICZNY”
OKRESU II RZECZYPOSPOLITEJ
WOBEK PROJEKTÓW REFORM
KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI**

UWAGI WSTĘPNE

W odrodzonej Polsce pojawiło się wiele problemów dotyczących oświaty. Jednym z najważniejszych był ten związany z kształceniem nauczycieli¹. Powstałe jeszcze w okresie zaborów instytucje od-

¹ Przykładowe prace poświęcone kształceniu nauczycieli: F. Bereźnicki, *Innowacje pedagogiczne w Polsce (1918–1939)*, Szczecin 1984; B. Bromberg, *Zasady organizacyjne i programowe studiów nauczycielskich w Polsce latach 1918–1932*, Poznań 1984; R. Cierzniewska, *Seminaria nauczycielskie w II Rzeczypospolitej*, Bydgoszcz 1997; R. Cierzniewska, *Kształtowanie umiejętności zawodowych w seminariach nauczycielskich Drugiej Rzeczypospolitej*, Toruń 2008; K. Denek, *O nowy kształt edukacji*, Toruń 1989; J. Doroszewski, *Seminaria nauczycielskie w Polsce w świetle polityki oświatowej państwa (1918–1937)*, Lublin 2002; W. Dzierzbicka, *Dzieje jednej szkoły 1908–1949*, Warszawa 1960; K. Jakubiak, *Kierunki badań nad nauczycielem polskiej pedagogii okresu międzywojennego*, w: *Doświadczenia i projekcja przyszłości w treściach pedagogicznego kształcenia nauczycieli*, pod red. R. Parzęckiego, R. Cierzniewskiego, Bydgoszcz–Kraków 2000; J. Kulpa,

powiedzialne za ich przygotowanie zawodowe nie odpowiadały ówczesnym wymogom społeczeństwa zarówno pod względem poziomu nauczania, jak i założeń programowych. Znaczna część pedagogów nie posiadała kwalifikacji do pracy w szkolnictwie. Dlatego należało zorganizować kształcenie tej grupy zawodowej, a zarazem zająć się dokształcaniem tych posiadających pewne kompetencje pedagogiczne. Wysuwane propozycje dotyczyły zreformowania instytucji utworzonych jeszcze w dobie zaborów, jak i powołania nowych form kształcenia nauczycieli w II Rzeczypospolitej. Rozważania toczono nad ich charakterem, zadaniami oraz programami nauczania. Przygotowywane projekty zmian w tym zakresie, a ich wdrażanie znalazło odzwierciedlenie na łamach czasopism dwudziestolecia międzywojennego. Wśród pism tego okresu, które zamieszczały informacje na temat kształcenia nauczycieli, należy wymienić „Przegląd Pedagogiczny”. W artykule zdecydowano się na przedstawienie kilku zagadnień, które można ująć w postaci dwóch zasadniczych pytań: Jakie projekty reform w zakresie kształcenia pedagogicznego zamieszczano na łamach wspomnianego czasopisma? Kto był ich autorem?

Zanim przystąpiono do odpowiedzi na powyższe pytania, na początku przybliżono historię „Przeglądu Pedagogicznego”.

O „PRZEGLĄDZIE PEDAGOGICZNYM” –

UWAG KILKA

W XVIII wieku nastąpił znaczny rozwój prasy w Polsce, który wiązał się z zachodzącymi zmianami prawno-ustrojowymi, technicznymi, społecznymi i kulturalnymi. Ponadto w tym okresie zauważalny jest również wzrost zainteresowania zagadnieniami dotyczącymi oświaty i wychowania, ideami pedagogicznymi, które niewątpliwie miały

Kształcenie nauczycieli szkół powszechnych w Polsce w latach 1918–1939, Wrocław 1963; S. Michalski, *Rola Henryka Rowida w upowszechnianiu teorii pedagogicznej w Galicji*, „Chowanna” 1984, nr 3; Z. Stankiewicz, *Działalność seminariów nauczycielskich na północno-wschodnich kresach Rzeczypospolitej w latach 1919–1939*, Toruń 2006.

wpływ na pojawienie się czasopiśmiennictwa pedagogicznego². Warto wspomnieć, że tego rodzaju periodyki zazwyczaj były bezpośrednio związane z instytucjami, zrzeszeniami i związkami nauczycielskimi oraz organizacjami, zajmującymi się teorią i praktyką pedagogiczną. Ich odbiorcami były instytucje wykonujące działania o charakterze dydaktycznym, wychowawczym, opiekuńczym oraz inne placówki i osoby z nimi współpracujące. Jednak dopiero po odzyskaniu przez państwo polskie niepodległości zauważalny jest znaczący wzrost ilości wydawanych czasopism pedagogicznych. Jak podaje S. Możdżeń i J. Musiał, opublikowano około 140 tytułów³. Wśród nich ważną pozycję zajmował założony przez Eugeniusza Babińskiego⁴ w 1882 roku „Przegląd Pedagogiczny”. Należy wspomnieć, że czasopismo to przez kilka lat wydawano pod różnymi nazwami. W okresie 1905–1916

² Więcej na temat czasopiśmiennictwa pedagogicznego: *Czasopiśmiennictwo XIX i początków XX wieku jako źródło do historii edukacji*, pod red. I. i G. Michalskich, Łódź 2010; *Czasopiśmiennictwo okresu Drugiej Rzeczypospolitej jako źródło do historii edukacji*, pod red. I. i G. Michalskich, Łódź 2010.

³ S. Możdżeń, J. Musiał, *Bibliografia polskich czasopism pedagogicznych (do 1979 r.)*, Kielce 1981; por. W. J. Dyrer, *Wpływ „Przeglądu Pedagogicznego” na rozwój idei pedagogicznej w Polsce w latach 1882–1905*, „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych” 1975, T. XX; T. Kamiński, *Przegląd Pedagogiczny (1882–1905). Zarys monograficzny*, Wrocław 1978; Z. Kmiecik, *Z dziejów „Przeglądu Pedagogicznego” (1882–1905)*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1971, T. XIV; J. Konieczna, *Rola „Przeglądu Pedagogicznego” (1882–1905) w upowszechnianiu czytelnictwa i książki dziecięcej*, w: *Działalność instytucji wydawniczych na rzecz oświaty i edukacji w XIX i początkach XX wieku*, Łódź 2014, s. 233–246; „Przegląd Pedagogiczny” 1882–1905. *Dzieje wydawnictwa oraz spis rzeczy i autorów*, oprac. A. Białowiejski, A. Jaczynowski, E. Konopczyński i in., Warszawa 1907.

⁴ Eugeniusz Babiński (1833–1901) – pedagog. Urodził się w Warszawie. Syn Jakuba i Marii. Gimnazjum realne ukończył w Warszawie, a uniwersytet w Petersburgu ze stopniem kandydata nauk fizyko-matematycznych. Po studiach pracował jako nauczyciel w gimnazjum plockim, potem w Warszawie. W 1874 roku otworzył w Warszawie prywatną szkołę realną, a później sześcioklasową. Jednak z powodu trudności finansowych zmuszony był ją zamknąć w 1886 roku. Następnie nauczał geografii i przyrodoznawstwa w różnych zakładach naukowych w Warszawie. Szerzej: A. Knot, *Babiński Eugeniusz*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, T. I, Kraków 1935, s. 195; F. Łagowski, *Nekrolog Eugeniusz Babiński*, „Przegląd Pedagogiczny” 1902, R. 21, nr 1, s. 4–5.

ukazywało się kolejno pod następującymi tytułami: „Szkoła Polska”, „Sprawy Szkolne”, „Wychowanie w Domu i Szkole”. Otóż w 1905 roku właścicielem tego periodyku zostało Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego, a rok później zmieniono jego nazwę na „Szkolę Polską”. Warto nadmienić, że mimo zmiany w nazewnictwie pismo to uważano za dalszy ciąg „Przeglądu Pedagogicznego”, o czym może świadczyć przyjęta numeracja kolejnych roczników: XXV i XXVI. W 1907 roku władze rosyjskie na podstawie ustaw stanu wojennego zawiesiły wydawanie tego czasopisma. W następnym roku zmieniono jego nazwę i częstotliwość ukazywania. Zdecydowano się na publikowanie miesięcznika „Sprawy szkolne”. Z uwagi na ówczesną sytuację polityczną należało uznać go za „nowe pismo pedagogiczne”. Poza tym zaprzestano posługiwania się dawną numeracją roczników. Jednak w tym nowym piśmie pracowały osoby związane z dotychczasowym periodykiem „Sprawami polskimi”. W 1909 roku nastąpiła kolejna zmiana w nazewnictwie. Otóż „Sprawy szkolne” przekształcono w rocznik „Wychowanie w domu i szkole”. Warto wspomnieć, że kiedy w 1912 roku przypadła trzydziesta rocznica od momentu założenia „Przeglądu Pedagogicznego”, to „Wychowanie w domu i szkole” obchodziło ją jako swój jubileusz⁵. Na temat tego wydarzenia wypowiadał się znakomity polski pedagog, historyk oświaty i wychowania Antoni Karboviak⁶. Zwrócił on uwagę, że „ze zmianą nazw (Przeglądu) nie zmie-

⁵ *Od Redakcji*, „Przegląd Pedagogiczny” 1917, nr 1, s. 1–2.

⁶ Antoni Karboviak (10 I 1859 Dąbrowa k. Krotoszyna – 27 VII 1919 Białka k. Makowa Podhalańskiego) – polski historyk wychowania. Ukończył szkołę wiejską w Dąbrowie i szkołę powszechną w Krotoszynie. Do gimnazjum uczęszczał w Krotoszynie i w Śremie, gdzie w 1880 roku zdał egzamin maturalny. Następnie rozpoczął studia teologiczne w Würzburgu i studia filozoficzne na Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1896 roku uzyskał stopień dra filozofii UJ. Po ukończeniu studiów pracował w Gimnazjum św. Jacka w Krakowie, a w 1891 roku zdał państwowy egzamin nauczycielski. W 1905 roku został docentem historii wychowania i pedagogiki UJ. W 1919 roku został mianowany profesorem nadzwyczajnym pedagogiki UJ. Więcej na temat działalności A. Karboviaka: A. Banach, *Antoni Karboviak (1856–1919)*, w: *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Humanistycznego*, pod red. J. Dybca, Kraków 2000; H. Barycz, *Zapomniany historyk wychowania i oświaty polskiej*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1960, nr 1; tenże, *Antoni Karboviak – człowiek i dzie-*

nia się zasadniczy kierunek pisma, bo pozostał przecież nienaruszony zrząd potrzeb wychowania i nauczania, którym ono pragnęło zarządzać i pozostali przy nim na posterunku dawni wierni współpracownicy. A zatem dzisiejsze „Wychowanie w domu i szkole”, chociaż liczy sobie dopiero czwarty rok nominalnego bytu, zamknęło faktycznie grudniowym zeszytem w 1911 roku trzydziestolecie istnienia pisma, które wychodziło bez przerwy aczkolwiek pod zmieniającymi się tytułami⁷. Dopiero w 1917 roku, w wyniku połączenia się Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego z Polskim Związkiem Nauczycielskim, postanowiono zgodnie z obopólnie przyjętym punktem nr XI, tzn. „organem Stowarzyszenia ma być wznowiony »Przegląd Pedagogiczny«, a obecny organ »Wychowanie w domu i szkole« przestaje wychodzić”⁸. W ten sposób po 12 latach powrócono do przyjętego w 1882 roku nazewnictwa i wypracowanej tradycji. Poza tym ustalono, że w czasopiśmie będą ukazywały się przede wszystkim zagadnienia związane z organizowaniem, a przynajmniej przygotowaniem do organizowania całego systemu szkolnictwa w niepodległej Polsce. Zamierzano także wznowić publikowanie zagadnień, które dawniej ukazywały się na łamach tego pisma. W skład komitetu redakcyjnego weszli: B. Nawroczyński (kierownik), T. Benni, K. Chmielewski, J. Cynarski, Z. Gąsiorowski, M. Lipska-Librachowa, T. Męczkowska, K. Prauss, H. Rygier, T. Świętochowski, S. Szober, W. Wóycicki⁹. W ciągu kilkudziesięciu lat ukazywania się czasopisma zmieniali się redaktorzy, wydawcy, a także częstotliwość i jego format. Publikowane do 1939 roku czasopismo „Przegląd Pedagogiczny” poruszało problematykę dotyczącą spraw wychowania szkolnego i domowego. Na treść pisma składały się artykuły z zakresu teorii wychowania, historii oświaty, psychologii

to. W *pięćdziesięciolecie zgonu*, „Kwartalnik Historyczno-Naukowo-Techniczny” 1969, nr 2; A. Głowacka, *Spuścizna naukowa zapomnianego pedagoga i bibliografia wielkopolskiego Antoniego Karbowiaka*, „Zeszyty Naukowe UAM w Poznaniu” 1963, nr 45, z. 3; W. Koch, *Śp. Prof. Dr Antoni Karbowiak*, „Przegląd Pedagogiczny” 1919; A. Wałęga, *Początki akademickiej historii wychowania w Polsce. Antoni Karbowiak (1856–1919)*, Toruń 2007.

⁷ *Od Redakcji*, „Przegląd Pedagogiczny” 1917, nr 1, s. 2.

⁸ Tamże, s. 1.

⁹ Tamże, s. 3.

wychowawczej, metodyki nauczania, programów nauczania, a także spraw dotyczących nauczycielstwa, które w artykule uczyniono głównym przedmiotem rozważań.

„PRZEGLĄD PEDAGOGICZNY” O PROJEKTACH REFORM KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI

W okresie II Rzeczypospolitej na łamach „Przeglądu Pedagogicznego” podejmowano dyskusje na temat stanu ówczesnej oświaty i możliwości reform dotyczących instytucjonalnych form kształcenia oraz doksztalcania nauczycieli, jak i doraźnych sposobów podnoszenia ich kwalifikacji pedagogicznych. W tym aspekcie pojawiło się wiele poglądów związanych z funkcjonowaniem tych instytucji, a także zaproponowano nowe rozwiązania w zakresie zdobywania i rozwijania kwalifikacji przez nauczycieli pracujących w szkolnictwie powszechnym oraz średnim.

Analizę zagadnienia rozpoczęto od przeanalizowania projektów reform kształcenia nauczycieli szkół ludowych. Jeszcze przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości w „Przeglądzie Pedagogicznym” pojawiło się kilka propozycji dotyczących szkolnictwa powszechnego, które wysuwano podczas różnorodnych spotkań. Przykładowo podczas walnego Zjazdu Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych w 1913 roku we Lwowie jednym z zasadniczych punktów debaty była kwestia reformy seminariów nauczycielskich. Zgodnie z informacjami zawartymi w „Przeglądzie Pedagogicznym” w wyniku prowadzonych rozmów powołano Komisję reformy seminariów, mającą działać w ramach TNSW. Komisja ta od razu przystąpiła do pracy. Jej członkowie odbyli wiele posiedzeń celem wypracowania odpowiedniego sposobu zbadania ówczesnego stanu seminariów nauczycielskich. Opracowano kwestionariusz ankiety, który następnie rozesłano do grona nauczycieli pracujących w tych instytucjach na terenie zaboru austriackiego. Ostatecznie Komisja otrzymała 20 zbiorowych opinii w sprawie proponowanych reform. I tak grono profesorskie seminarium w Krośnie, przedstawiając swój wniosek, uznało, że „obecnie kandydaci wynoszą z seminariów niewiele wiadomości z zakresu pedagogiki zarów-

no pod względem teoretycznym, jak i praktycznym”¹⁰. Jednak wśród uzyskanych odpowiedzi przeważały głosy dotyczące: zniesienia dwutytypowości, czyli podziału na zajęcia językowo-rysunkowe i przyrodniczo-gospodarcze zarówno w szkołach ludowych, jak i w seminariach. Postulowano rozszerzenie studiów seminaryjnych i zniesienie kursu przygotowawczego, a także zaproponowano, aby kandydaci do seminarium mieli ukończone cztery klasy szkoły średniej lub cztery klasy szkoły wydziałowej. Dodatkowo wskazywano na konieczność podniesienia przygotowania naukowego nauczycieli seminaryjnych. Prawie wszyscy pracujący w seminariach nauczyciele uznali za konieczne przeprowadzenie reformy tego rodzaju instytucji pod względem programu studiów ogólnych i specjalistycznych oraz postulowano zwiększenie czasu trwania nauki. Wielu pedagogów opowiadało się również za studiami uniwersyteckimi albo studium pedagogicznym dla kandydatów do zawodu nauczycielskiego¹¹.

„Przegląd Pedagogiczny” również informował, że podczas zjazdu delegatów nauczycielstwa, który odbywał się między 6 a 9 stycznia 1918 roku w Krakowie, dyskutowano nad poziomem wykształcenia pedagogów pracujących w szkołach ludowych. Ustalono, że należy dążyć, aby wszyscy nauczyciele ukończyli studia uniwersyteckie. Jednak w tym okresie przejściowym uznano, że nauczyciele szkół powszechnych powinni ukończyć na początku 7-letnią szkołę powszechną, kolejno 5-letnie bądź 6-letnie seminarium nauczycielskie, a następnie studia zawodowe uzupełniające połączone z praktyką. Postulowali, aby kurs seminaryjny podzielić na dwie części: kształcenie ogólne – od 3 do 4 lat i zawodowe – 2 lata. W szczególności z powszechnym uznaniem spotkał się pogląd jednego z pedagogów ze szkoły średniej w Krakowie – Kielskiego. Zaproponował on, aby studium filozoficzne dla nauczycieli gimnazjalnych podzielić na dwa etapy: studium naukowe w wymiarze od 5 do 7 semestrów i studium zawodowe – 3 semestry. Dodatkowo wskazał na potrzebę zorganizowania kursu uzupeł-

¹⁰ H. Rowid, *Reforma kształcenia nauczycieli ludowych*, „Przegląd Pedagogiczny” 1917, nr 3, s. 93–94.

¹¹ Tamże.

niającego dla nauczycieli szkół wszystkich typów¹². Trzeba nadmienić, że wszyscy delegaci byli zgodni, iż wykształcenie nauczyciela szkoły powszechnej powinno być na takim samym poziomie, co wykształcenie pedagoga pracującego w szkole średniej.

Podczas kolejnego zjazdu nauczycieli, tym razem w Piotrkowie 25–27 sierpnia 1918 roku, o czym donosił „Przegląd Pedagogiczny”, również podjęto kwestię wykształcenia i kształcenia pedagogów. Jak podaje czasopismo, znaczący głos w tym aspekcie zabrał zasłużony pedagog i działacz oświatowy Henryk Rowid¹³. Zalecał, aby nauczyciele po ukończeniu 7-letniej szkoły elementarnej naukę kontynuowali w 4-letniej szkole ogólnokształcącej, która w programie kształcenia zawierałaby przedmioty ze śpiewu, gry na skrzypcach. Zgodnie z jego propozycją ostatnim etapem zdobywania kwalifikacji pedagogicznych miała być 2-letnia szkoła zawodowa o poziomie wyższym¹⁴.

Celem podniesienia wykształcenia wśród nauczycieli pracujących w szkolnictwie powszechnym w okresie II Rzeczypospolitej powstały Kursy Pedagogiczne, które następnie przekształcono w Państwowe Kursy Nauczycielskie, a od 1928 roku funkcjonowały one jako Państwowe Pedagogia. Na temat utworzenia tego rodzaju instytucji w „Przeglądzie” zamieszczono wiele informacji. Pisano, że otwarcie Kursu Pedagogicznego nastąpiło podczas posiedzenia Stowarzyszenia

¹² H. R. Rygier, *Zjazd delegatów nauczycielstwa w Krakowie*, „Przegląd Pedagogiczny” 1918, nr 2, s. 108–111.

¹³ Henryk Rowid (12 IX 1877 Rzeszów – 31 VIII 1944 Oświęcim) – nauczyciel, działacz oświatowy. Po ukończeniu szkoły ludowej w Przemyślu, w 1893 roku zapisał się do Seminarium Nauczycielskiego w Rzeszowie, które ukończył w 1898 roku. Początkowo pracował w szkołach ludowych. W 1909 roku złożył egzamin na nauczyciela szkół średnich, a rok później uzyskał doktorat z filozofii. Swoją wiedzę poszerzał w trakcie zagranicznych podróży naukowych. Poza tym był dyrektorem Państwowych Kursów Nauczycielskich, które w 1928 roku zostały przekształcone w Pedagogium w Krakowie. Od 1912 roku pełnił funkcję redaktora „Ruchu Pedagogicznego”. W 1933 roku utracił to stanowisko i rok później objął redakcję „Chowanny”. Był pomysłodawcą szkoły twórczej, zwolennikiem wyższego wykształcenia wszystkich nauczycieli. Szerzej: J. Hulewicz, *Henryk Rowid*, [w:] *Podstawy i zasady wychowania*, Warszawa 1957, s. 7–20.

¹⁴ *Ogólnopolski zjazd nauczycielski w Piotrkowie*, „Przegląd Pedagogiczny” 1918, nr 7–8, s. 433.

Nauczycielstwa Polskiego 27 listopada 1918 roku. Zebranie otworzył dyrektor Departamentu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Józef Mikułowski-Pomorski¹⁵. Następnie głos zabrał kierownik Kursu Tadeusz Kupczyński¹⁶. Przedstawił on zadania powołanej instytucji. Poza tym uczestnicy spotkania wysłuchali wykładu pt. *Uczony i nauczyciel*, który wygłosił matematyk i filozof Jan Łukasiewicz¹⁷. Na

¹⁵ Józef Mikułowski-Pomorski (1 VII 1868 – 4 V 1935) – wykładowca chemii rolnej, polityk. Był synem Władysława i Julii z Horochów. Ukończył Szkołę Realną w Warszawie. Następnie w latach 1885–1889 studiował na Wydziale Agronomicznym w Rydze. Od 1893 roku wykładał chemię rolną w Akademii Rolniczej w Dublanach. W latach 1906–1911 był jej dyrektorem. Następnie w 1911 roku przeniósł się do Warszawy. Pracował w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, gdzie w latach 1918–1920 oraz 1928–1929 był jej rektorem. Zaangażowany był również w życie polityczne odradzającego się państwa polskiego. W okresie II RP m.in. w latach 1922–1923 i 1926 pełnił funkcję ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Szerzej: A. Żabko-Potopowicz, *Mikułowski-Pomorski Józef Karol Mateusz*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, T. XXI, Wrocław 1976, s. 187–190.

¹⁶ Tadeusz Kupczyński (28 X 1885 Radziechowice – 5 X 1967 Gdynia) – historyk, pedagog, działacz niepodległościowy. Ukończył gimnazjum w Piotrkowie, a w 1913 roku uzyskał stopień doktora historii na Uniwersytecie Jagiellońskim. Po studiach uczył w warszawskim gimnazjum, na kursach pedagogicznych dla kobiet oraz w Państwowym Seminarium Nauczycielskim Żeńskim im. Elizy Orzeszkowej. Był również organizatorem systemu kształcenia nauczycieli. Od 1921 roku pełnił obowiązki dyrektora Państwowego Instytutu Nauczycielskiego, a od 1926 roku Wyższego Kursu Nauczycielskiego. W czasie II wojny światowej zaangażował się w pracę konspiracyjną, a w 1945 roku przeniósł się do Łodzi, gdzie m.in. wykładał w Wyższej Szkole Pedagogicznej. Szerzej: J. Hulewicz, *Kupczyński Piotr Tadeusz, pseud. Tadeusz Wójcicki*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, T. XVI, Wrocław 1971, s. 212–214.

¹⁷ Jan Leopold Łukasiewicz (21 XII 1878 Lwów – 13 II 1956 Dublin) – matematyk, filozof, jeden z twórców polskiej szkoły matematycznej. Uczęszczał do I Gimnazjum we Lwowie. W 1902 roku ukończył studia filozoficzne na Uniwersytecie Lwowskim. W latach 1902–1905 pracował w Bibliotece Uniwersytetu Lwowskiego. W 1906 roku habilitował się na Uniwersytecie Lwowskim. W rządzie Ignacego Paderewskiego pełnił funkcję ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Prowadził wykłady na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, Uniwersytecie Warszawskim oraz Uniwersytecie w Dublinie. W latach 1922–1923 i 1931–1932 był rektorem Uniwersytetu Warszawskiego. W czasie II wojny światowej uczestniczył w tajnym nauczaniu, a od 1944 roku przebywał na uchodź-

łamach wspomnianego czasopisma pisano, że „Praca na Kursach od początku jest bardzo intensywna dzięki wysokiemu poziomowi wykładów i zapałowi słuchaczy. Wielce pocieszającym faktem jest wybitna pomoc, którą przy organizowaniu kursów okazały gminy wiejskie i miejskie, dając płatne urlopy swym nauczycielom lub wyznaczając stypendia”¹⁸.

Ukończenie seminarium nauczycielskiego czy kursu pedagogicznego dawało nauczycielom jedynie wiedzę wprowadzającą do pracy w szkolnictwie. Osoby chcące zdobyć dodatkowe kwalifikacje musiały podjąć kształcenie w Wyższych Kursach Nauczycielskich bądź powstałych w 1918 roku Instytutach Pedagogicznych. Pogląd na ten temat funkcjonowania tych instytucji wyraził Paweł Sosnowski¹⁹ na łamach „Przeglądu Pedagogicznego”. Zwrócił on uwagę, że „wychowanie publiczne uprawiać można i należy w szkołach różnego typu i poziomu, ale tylko w takim wypadku, gdy w tych instytucjach będą organizować i realizować pracę ludzie należycie przygotowani”²⁰. Przez należyte przygotowanie do pracy w szkolnictwie rozumiał ukończenie przez kandydatów studiów uniwersyteckich oraz zdobycie wiedzy z zakresu psychologii oraz przedmiotów pedagogiczno-dydaktycznych. Dlatego zaproponował kształcenie nauczycieli dwuetapowe. Z jednej strony studia uniwersyteckie, które wyposażą słuchaczy w wiedzę ogólnofilozoficzną, w pewnym stopniu naukową. Natomiast zadaniem Instytutu Pedagogicznego będzie przekazywanie wiedzy pedagogicznej, psy-

stwie. Szerzej: J. Słupecki, Łukasiewicz Jan Leopold, w: *Polski Słownik Biograficzny*, T. XVIII, Wrocław 1973, s. 523–526.

¹⁸ *Kurs Pedagogiczny dla nauczycielstwa szkół początkowych*, „Przegląd Pedagogiczny” 1918, nr 1, s. 52.

¹⁹ Paweł Sosnowski (1859–1947) – geograf, pedagog, dyrektor Państwowego Instytutu Pedagogicznego. Maturę zdał w rządowym gimnazjum warszawskim. Studia z zakresu geografii odbył na Uniwersytecie w Petersburgu. W 1883 roku powrócił na stałe do Warszawy, gdzie nauczał geografii w prywatnych szkołach średnich. Od 1914 roku angażował się w prace dotyczące reformy programu i ustroju szkolnego. Szerzej: S. Konarski, *Sosnowski Paweł*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, T. XL, Kraków 2000–2001, s. 592–595.

²⁰ P. Sosnowski, *Zasady programu Instytutu Pedagogicznego*, „Przegląd Pedagogiczny” 1918, nr 9, s. 465.

chologicznej, historycznej, metodycznej. W jego opinii Instytut miał także zapewnić kandydatom praktykę pedagogiczną w szkołach różnego typu²¹.

W okresie II RP postulowano zorganizowanie wydziałów pedagogicznych przy uniwersytetach. Na temat istotności ich działalności w „Przeglądzie Pedagogicznym” wypowiedzieli się m.in. Lucjan Zarzecki, Ludwik Jaxa-Bykowski, Antoni Karbowski oraz Tadeusz Moniewski. Pierwszy z nich, z wykształcenia matematyk i jeden z czołowych reprezentantów pedagogiki narodowej okresu międzywojennego, oceniając stan ówczesnej oświaty, podkreślił znaczenie dwóch reform: tej dotyczącej wewnętrznej organizacji szkoły oraz odpowiedniego przygotowania nauczycieli, zgodnie z duchem współczesnej myśli pedagogicznej i postępowaniem nauki. Lucjan Zarzecki uważał, że wszelka reforma jest niemożliwa bez nauczyciela, ponieważ „wychowanie jest zbyt subtelną i trudną czynnością, aby mogło być wykonane tylko na zasadzie nawet bardzo świątłych i rozumnych przepisów”²². Postulował, aby przygotowanie kandydata do zawodu nauczycielskiego uwzględniało dwa aspekty: naukowo-teoretyczny i praktyczny. W jego opinii takie kształcenie powinno zapewnić studium pedagogiczne w uniwersytecie²³. Dodatkowo wyraził on nadzieję, by w przyszłości każdy większy teren administracji szkolnej posiadał wydział pedagogiczny, gdyż

²¹ Tamże, s. 465 i 468.

²² L. Zarzecki, *O organizacji i zadaniach wydziału pedagogicznego w uniwersytecie*, „Przegląd Pedagogiczny” 1922, nr 3, s. 169. Lucjan Zarzecki (1873–1925) – pedagog i matematyk, jeden z głównych reprezentantów pedagogiki narodowej okresu II Rzeczypospolitej. Studiował na Wydziale Matematyczno-Fizycznym w Petersburgu. Po odbyciu służby wojskowej pracował jako nauczyciel w prywatnych szkołach średnich. W latach 1915–1918 pełnił obowiązki dyrektora gimnazjum im. Jana Zamoyskiego. Był członkiem Zarządu Polskiej Macierzy Szkolnej. Od 1918 roku wykładowca w Państwowym Instytucie Pedagogicznym w Warszawie. Od roku akademickiego 1921/1922 kierował Katedrą Pedagogiki na Wolnej Wszechnicy Polskiej. Jest autorem następujących publikacji: *Charakter jako cel wychowania* (1918), *Nauczanie matematyki początkowej* (część 1–3, 1919–1920), *Dydaktyka ogólna, czyli kształcenie charakteru przez nauczanie* (1920), *Wstęp do pedagogiki* (1922), *Wychowanie narodowe* (1926).

²³ L. Zarzecki, *O organizacji i zadaniach wydziału pedagogicznego w uniwersytecie*, „Przegląd Pedagogiczny” 1922, nr 3, s. 173–174.

jak pisał, „w ten sposób cała organizacja szkolna na danym terenie przedstawiałaby organizm całkowity, o spójnej budowie, organizm zaopatrzony w mózg kierowniczy. Istnienie tego mózgu usunęłoby wiele przegród, wiele różnic, jakie dziś niesłusznie istnieją”²⁴.

Podobny projekt reformy w zakresie kształcenia nauczycieli przedstawił w „Przeglądzie Pedagogicznym” biolog i pedagog Ludwik Jaxa-Bykowski. Uznał on, że kształcenie pedagogiczne powinno przebiegać równoległe ze studiami naukowymi, a nie jak pokazuje praktyka – dopiero po ich ukończeniu. Zaznaczył, że wciąż potrzeba wielu nauczycieli, wychowawców oraz badaczy i teoretyków z zakresu pedagogiki. Dlatego postulował, podobnie jak L. Zarzecki, aby przy każdym uniwersytecie zostały zorganizowane studia pedagogiczne. Zaproponował również program kształcenia w tych instytucjach²⁵.

Również polski historyk wychowania Antoni Karbowski zabrakł głos na łamach opisywanego czasopisma na temat kształcenia nauczycieli szkół średnich. Z jednej strony uznał, że podejmowane w tym zakresie działania będą skuteczniejsze, jeśli zwróci się większą uwagę na dobór kandydatów do stanu nauczycielskiego. Natomiast z drugiej zgodził się z poglądem L. Zarzeckiego, aby nauczanie pedagogiczne skła-

²⁴ Tamże, s. 181–182.

²⁵ L. Jaxa-Bykowski, *O studiach pedagogicznych przy uniwersytetach*, „Przegląd Pedagogiczny” 1927, nr 1, s. 7. Ludwik Jaxa-Bykowski (1881–1948) – biolog, pedagog, rektor tajnego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich. Uczęszczał do szkoły podstawowej i gimnazjum w Stanisławowie, gdzie w 1899 roku zdał maturę. Następnie podjął studia na Uniwersytecie Lwowskim. Studiował nauki przyrodnicze, filozofię i pedagogikę. W 1918 roku objął funkcję dyrektora jednego z lwowskich gimnazjów. W 1923 roku pełnił obowiązki dyrektora Departamentu Nauki i Szkół Wyższych w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W okresie 1921–1927 prowadził wykłady w Akademii Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie. W 1927 roku habilitował się na Uniwersytecie Adama Mickiewicza, dwa lata później został dziekanem Wydziału Humanistycznego, a później kierował Instytutem Pedagogiki. W czasie II wojny światowej był jednym z twórców i pierwszym rektorem podziemnego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich, który siedzibę miał w Warszawie. W 1945 roku powrócił do Poznania, gdzie kontynuował pracę na uniwersytecie jako kierownik Instytutu Pedagogiki. Szerzej: W. Szulakiewicz, *O uczących i uczonych: szkice z pedeutologii historycznej*, Toruń 2014.

dało się z dwóch wzajemnie uzupełniających się części: teoretycznej (naukowej), która w jego zamyśle miała odbywać się na uniwersytecie bądź w akademii pedagogicznej, i z części praktycznej, przebiegającej w szkołach średnich. Po ukończeniu 3-letnich studiów naukowych następnie kandydat miał kontynuować naukę w 2-letnim studium pedagogiczno-dydaktycznym, który w programie zawierał ćwiczenia praktyczne. W jego zamyśle dopiero pozytywny wynik egzaminu uprawniał do objęcia posady nauczycielskiej²⁶. Nieco szerszy program reform dotyczący podniesienia kwalifikacji pedagogicznych przedstawił nauczyciel Tadeusz Moniewski w „Przeglądzie Pedagogicznym”. Po pierwsze dążył on do stworzenia dobrej organizacji pracy naukowej na wydziałach filozoficznych przez zniesienie zasady wolności studiów. Po drugie opowiadał się za zmianą w zakresie końcowych egzaminów na wydziałach filozoficznych. Poza tym proponował wprowadzenie niższego stopnia akademickiego oraz sprecyzowanie wymagań stawianych przy jego zdobyciu. Ponadto zalecał, aby dotychczasowemu egzaminowi nauczycielskiemu nadać charakter ściśle uniwersytecki, aby po jego złożeniu kandydat mógł otrzymać dyplom uniwersytecki. Tadeusz Moniewski postulował także jak najszybsze stworzenie wydziałów pedagogicznych na uniwersytetach albo odrodzenie Instytut Pedagogicznego, który zniesiono w 1925 roku²⁷.

W zakresie projektów reform dotyczących kształcenia nauczycieli w Instytutach Pedagogicznych, na wydziałach pedagogicznych czy różnorodnych kursach wypowiedział się na łamach „Przeglądu Pedagogicznego” również Waław Werner, docent Politechniki Warszawskiej. Zaproponował on, żeby nauczyciele mieli możliwość zdobywania kwalifikacji zawodowych także w wyższych szkołach technicznych. Jego zdaniem Politechnika mogłaby kształcić z tych dziedzin wiedzy,

²⁶ A. Karbowski, *Uwagi o pedagogiczno-dydaktycznym kształceniu kandydatów do stanu nauczycielskiego dla szkół humanistycznych i realnych*, „Przegląd Pedagogiczny” 1920, z. 4, s. 156–160.

²⁷ T. Moniewski, *W sprawie kwalifikacji nauczycielskich*, „Przegląd Pedagogiczny” 1926, nr 29, s. 780. Tadeusz Moniewski – nauczyciel w siedleckim gimnazjum. W latach 1928–1930 był dyrektorem Muzeum Ziemi Siedleckiej, a po 1930 roku objął stanowisko dyrektora gimnazjum im. Stanisława Staszica w Lublinie. Jest autorem pierwszego przewodnika po Siedlcach.

które wiążą się z jej profilem nauczania, czyli w zakresie fizyki, matematyki i chemii. Poza tym W. Werner twierdził, że pedagog, aby należycie mógł wykonywać swój zawód, powinien poza gruntowną wiedzą w zakresie wybranej specjalności wykazywać się dobrą znajomością pewnych przedmiotów pomocniczych oraz posiadać kwalifikacje pedagogiczne. W jego opinii takie przygotowanie zawodowe można było zorganizować w wyższych szkołach technicznych poprzez utworzenie specjalnej jednostki, czyli Wydziału Ogólnego²⁸.

Wśród propozycji dotyczących instytucjonalnych form kształcenia pedagogów, w „Przeglądzie Pedagogicznym” pojawił się także postulat powołania Kolegium Doskonalenia Nauczycieli. Celem tej instytucji miało być uwzględnianie potrzeb nauczycielstwa, mieszkającego w mieście i na prowincji. Planowano zorganizować kursy dla tych pedagogów, którzy nie posiadali kwalifikacji nauczycielskich, a pracowali w szkołach, bądź ich kwalifikacje były niepełne w zakresie wiedzy przedmiotowej czy przygotowania pedagogicznego²⁹.

Na łamach „Przeglądu Pedagogicznego” podejmowano rozważania nie tylko nad instytucjonalnymi formami kształcenia i dokształcania nauczycieli, ale także nad doraźnymi inicjatywami podnoszenia ich kwalifikacji. Przykładowo Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych za pośrednictwem wspomnianego pisma zamieszczało szczegółowy wykaz kursów wakacyjnych ze wskazaniem miejsca i zakresu tematycznego. Przekazywane wiadomości dotyczyły zarówno zagadnień ogólnych, jak i specjalistycznych. Ich odbiorcami byli niewykwalifikowani nauczyciele, a także ci chcący uzupełnić bądź rozszerzyć dotychczas zdobytą wiedzę. Przykładowo w jednym z numerów „Przeglądu Pedagogicznego” z 1920 roku możemy znaleźć informację na temat zaplanowanych kursów wakacyjnych dla niewykwalifikowanych na-

²⁸ W. Werner, *O kształceniu nauczycieli fizyki w Politechnikach*, „Przegląd Pedagogiczny” 1922, z. 3, s. 182–197. Waław Henryk Bonawentura Werner (14 VII 1879 Warszawa – 29 III 1948 Brwinów) z wykształcenia fizyk, nauczyciel, a później wykładowca na Politechnice Warszawskiej. Jest autorem wielu publikacji poświęconych metodyce fizyki. Szerzej: M. Wasiak, *Waław Werner*, w: *Słownik biograficzny techników polskich*, T. 15, Warszawa 2004, s. 161–164.

²⁹ P. S., *Kolegium Doskonalenia Nauczycieli*, „Przegląd Pedagogiczny” 1926, nr 34, s. 898–899.

uczycieli szkół średnich, które przeznaczone były dla osób mieszkających na terenach byłego zaboru rosyjskiego. Dążono do zorganizowania następujących kursów: polonistycznych, humanistycznych, neofilologicznych, klasycznych, matematyczno-fizycznych i geograficzno-przyrodniczych. Tym samym przede wszystkim zamierzano ułatwić niekompetentnym pedagogom przygotowanie się do egzaminów nauczycielskich³⁰. Z kolei w numerze „Przeglądu Pedagogicznego” z 1928 roku TNST zwróciło uwagę, że należy dążyć do uzupełnienia braków nie tylko wśród nauczycieli szkół powszechnych, ale także wśród nauczycielstwa szkół średnich. Zależało im na jak najszybszym zorganizowaniu kursów wakacyjnych, które dostarczyłyby uczestnikom wiedzę teoretyczną i praktyczne wskazówki postępowania w zawodzie³¹. O wartości kursów wakacyjnych dla nauczycieli szkół średnich wypowiadał się również T. Miłułowski w „Przeglądzie Pedagogicznym”. Jego zdaniem tego rodzaju inicjatywa dawała im możliwość odświeżenia zasobów wiedzy, którą zdobyli podczas studiów uniwersyteckich bądź drogą samouctwa³². W tym miejscu należy zgodzić się słowami wybitnego chemika i fizyka Zygmunta Klemensiewicza, który podkreślił, że „koniecznością naszego zawodu jest nieustanna praca nad doskonaleniem się wewnętrznym jako nauczycieli i wychowawców, ludzi nauki i zawodowców w nauczaniu, teoretyków i praktyków wychowania”³³. Z „Przeglądu Pedagogicznego” dowiadujemy się, że Ministerstwo WRiOP organizowało również kursy wychowawcze dla dyrektorów gimnazjalnych w Warszawie. W ten sposób mieli oni możliwość rozszerzenia wiedzy o nowe zagadnienia z zakre-

³⁰ *Kursy wakacyjne*, „Przegląd Pedagogiczny” 1920, nr 1, s. 36.

³¹ *O dokształcaniu nauczycieli*, „Przegląd Pedagogiczny” 1928, nr 12, s. 268.

³² T. Miłułowski, *Państwowe kursy wakacyjne dla nauczycieli szkół średnich i seminariów nauczycielskich*, „Przegląd Pedagogiczny” 1929, nr 18, s. 435.

³³ Z. Klemensiewicz, *W czym słabość, a w czym siła?*, „Przegląd Pedagogiczny” 1928, nr 22, s. 528. Zygmunt Aleksander Klemensiewicz (1886–1963) – profesor fizyki na Politechnice Lwowskiej oraz w Londynie i Gliwicach, alpinista, fotograf. Szerzej: S. Brzozowski, J. Szpilecki, *Klemensiewicz Zygmunt Aleksander*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, T. XII, Wrocław 1966–1967, s. 598–600.

su nauczania i wychowania młodzieży, a także poznania warunków pracy w innych okręgach szkolnych³⁴.

W „Przeglądzie Pedagogicznym” poruszano także zagadnienia dotyczące egzaminów na nauczycieli szkół średnich. Ustosunkowano się do ministerialnego rozporządzenia, które zakładało, że państwowy egzamin będzie składał się z dwóch części: egzaminu naukowego i egzaminu pedagogicznego. Do pierwszego z nich kandydat przystępował po ukończeniu 3-letnich studiów uniwersyteckich. Składał się on z 3 elementów: wypracowania domowego, wypracowania klauzurowego i egzaminu ustnego. Dopiero po uzyskaniu pomyślnego wyniku mógł rozpocząć studia pedagogiczne. Po ich ukończeniu kandydat miał prawo przystąpić do egzaminu pedagogicznego, składającego się z części ustnej i lekcji próbnej³⁵. Na łamach wspomnianego czasopiśma zwracano uwagę, że w całym rozporządzeniu, a w szczególności w przepisach dotyczących egzaminu naukowego, nie uwzględniano stałej systematycznej pracy oraz zaangażowania kandydata w seminaRIA i pracownie podczas studiów uniwersyteckich. Ministerstwo uznawało wynik egzaminu za jedyny, a przy tym miarodajny wskaźnik zdolności przeszłego pedagoga. W konsekwencji takie przepisy mogły tylko „odstraszyć” osoby, które zamierzały pracować w zawodzie nauczyciela³⁶.

UWAGI KOŃCOWE

Podsumowując, „Przegląd Pedagogiczny” okresu II Rzeczypospolitej stał się miejscem wymiany wartościowych poglądów, zawierających teoretyczne i praktyczne implikacje dotyczące kształcenia nauczycieli. W tym aspekcie wypowiedzieli się pedagodzy pracujący w instytucjach odpowiedzialnych za przygotowanie tej grupy zawodowej, wśród któ-

³⁴ *II kurs wychowawczy dla dyrektorów szkół średnich*, „Przegląd Pedagogiczny” 1931, nr 1, s. 9.

³⁵ *Uwagi nad rozporządzeniem w sprawie egzaminów na nauczycieli szkół średnich*, „Przegląd Pedagogiczny” 1920, nr 6–7, s. 155–156 i 158.

³⁶ Tamże, s. 159.

rych można wymienić m.in. Henryka Rowida czy Pawła Sosnowskiego, a także nauczyciele związani ze szkolnictwem wyższym m.in. Ludwik Jaxa-Bykowski, Antoni Karbowski, Zenon Klemensiewicz, Lucjan Zarzecki. Oprócz ustosunkowania się do reform ministerialnych w „Przełądzie” zamieszano informacje dotyczące rezultatów konferencji czy zjazdów nauczycielskich, a także autorskie poglądy na temat ówczesnego stanu kształcenia nauczycieli. Zgłaszano również propozycje zmian w tym zakresie. Dotyczyły one zarówno nauczycieli nieposiadających kwalifikacji do nauczania w szkolnictwie powszechnym oraz średnim, poprzez doksztalcenie pedagogów, aż po uzupełnianie wiedzy wśród dyrektorów szkół średnich. Zabierano głos w zakresie organizowania instytucjonalnych i doraźnych form kształcenia tej grupy zawodowej. Proponowane projekty reform były ważnym głosem podczas planowania zmian w zakresie systemu kształcenia pedagogów, ponieważ opierały się na analizach ówczesnego stanu oświatowy w Polsce. Dyskutowano nie tylko nad powołaniem odpowiednich instytucji, ale także nad programami nauczania, czasem trwania nauki oraz warunkami przyjęcia kandydatów. Nie ma wątpliwości, że w okresie II Rzeczypospolitej „Przełąd Pedagogiczny” stanowił cenny głos w zakresie upowszechniania informacji oświatowych.

Summary

“PRZEGLĄD PEDAGOGICZNY” IN THE SECOND POLISH REPUBLIC
AND THE MAGAZINE’S ATTITUDE TOWARDS DRAFT REFORMS
ON TEACHER TRAINING

The aim of this article is to present the projects reform of teacher training, which emerged during the Second Republic of Poland in the journal “Przełąd Pedagogiczny”. Put up a proposal were an important voice in planning changes in the education system teachers because it was based on an analysis of the educational status of the time in Poland. They discussed not only on reforming the institutions created even during the annexations, but also the establishment of new forms of teachers education, curriculum, duration

of studies and the conditions of adoption candidates. In this aspect, educators spoke, who working in the institutions responsible for the preparation of this profession and teachers associated with higher education. Proposed reform projects related to teachers without qualifications for teaching in general education and secondary education, next by training teachers, to the development of knowledge among directors of secondary schools. They spoke also about the organization of institutional and ad hoc forms of education of this professional group.